

PAPER DETAILS

TITLE: HATAY YÖRESİ ALEVİLİGİNDE KADIN

AUTHORS: Mehmet Dönmez

PAGES: 265-278

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/101278>

HATAY YÖRESİ ALEVİLİĞİNDE KADIN

Yrd. Doç. Dr. Mehmet DÖNMEZ*

ÖZET

Alevilikte kadının yeri ve üstlendiği sosyal rolü bilimsel açıdan incelediğimizde, ülkemiz açısından bir homojenlikten bahsetmek oldukça zor görünmektedir. Çünkü Alevilik bölgeler açısından bir heterojenlik göstermektedir. Bunun en önemli göstergelerinden birisi de Alevi gruplar içerisinde kadına verilen önem olmaktadır. Özellikle Hatay yöresinde yaşanan Alevilikte kadının konumu ve üstlendiği sosyal rol ve sorumluluk duygusu diğer bölgelere göre büyük değişiklik göstermektedir. Bunu Hatay ve diğer yörelerdeki Alevilerle ilgili alan araştırması yaptığımızda daha bariz olarak tespit edebiliyorsunuz. Bizim sözkonusu bu çalışmamız da, Hatay yöresi Aleviliğinde kadının kimliği ile kadının toplumdaki sosyal rolü ve ibadetteki yeri, bilimsel açıdan değerlendirilecektir. Yörede yapmış olduğumuz alan araştırmalarından elde ettiğimiz bilgiler 2005 ve 2010 yıllarındaki verilere dayanmaktadır. Araştırma alanı olarak Hatay'ın şehir merkezi, Harbiye, Samandağ ve İskenderun'da yaşayan inanç önderleri seçilmiştir. Kartopu örneklem modeliyle tespit ettiğimiz kişilerle mülakatlar yapılmıştır. Hatay yöresi Aleviliğinde kadın yeri, toplumsal ve inanç açısından, değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hatay, Alevilik, Kadın, Toplum, Sosyal Rol.

ABSTRACT

Alawizm assumed the position of women and examine the social role of the scientific aspects, homogeneity in terms of our country seems to be difficult to talk about. Because it shows that heterogeneity in terms of Alawi regions. This is one of the most important indicators of the importance given to women in the Alawi groups. Especially in the region of Hatay Alevilikte social role and status of women and a sense of responsibility assumed by the other major varies by region. Alawis in other regions of Hatay and field research on this more apparent than when you do determine. In this study, women in the Hatay region of Alevi

* İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

identity in the worship of women in society and benefit from its expression of that region were determined by Alevi. The information gathered by field surveys in the region that we have done the years 2005 and 2010 based on the data. The research area of Hatay in the city center was elected leaders of faith who live in Harbiye, Samandag and Iskenderun. snowball sampling model, interviews were conducted with people we've found. Hatay region where Alevi women, social and religious point of view, is evaluated.

Key Words: Hatay, Alevi, Woman, Society, Social Role.

GİRİŞ

Bu çalışma, teorik ve uygulama olmak üzere iki esasa dayanmaktadır. Çalışmanın teorik kısmını, Aleviliğin tanımı, Anadolu Alevi-Bektaşiliğindeki dini uygulamalar, kadına bakış açısı ile Hatay Aleviliğinde kadının toplumdaki ve ibadetteki yeri oluşturmaktadır. Çalışmanın esasını ise, Hatay ve çevresinde (İskenderun, Samandağ, Harbiye) yapmış olduğumuz mülakatlar teşkil etmektedir. Araştırdığımız konuyu bizzat gözlemlemek ve çalışmaya konu olan insanların günümüzdeki bakış açılarını tespit edebilmek için uygulamalı bir çalışmaya ağırlık verdik. Bölge halkıyla yaptığımız mülakatlar sonucu elde ettiğimiz verileri değerlendirerek sınıflandırma yoluna gittik.

Bu çalışmada metot olarak kartopu modeli uygulanmıştır. Araştırdığımız konuyla ilgili olarak inanç önderlerine, inanç önderlerinin sosyal çevresine özellikle eşlerine ulaşılmıştır. Hatay yöresinde Alevilerin yoğun yaşadığı muhit olan Samandağ'a gidilerek rastgele ve türbe ziyaretine gelen kadınlarla olmak üzere mülakatlar yapılmıştır. Ayrıca bu bölgedeki Alevi kökenli ailelerde gözlem yapılarak aile içi ilişkilerde kadının rolü tespit edilmeye çalışılmıştır.

I. Aleviliğin Teorik Çerçevesi

Türkçe sözlükte, Alevilik Hz. Ali yanlısı olma durumu, Alevi ise, Aleviliğe bağlı kimse olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 2005:71). İslâm tarihi ve tasavvufunda ise Alevilik, Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve her hususta O'na bağlı olmak anlamlarında kullanılmıştır. Bu bakımdan Hz. Ali'yi seven, sayan ve O'na bağlı olan herkese Alevi denir. Sözlük anlamının dışında Alevi tabiri, Hz. Ali'yi en üstün Alevi ve Hz. Muhammed'den sonra O'nu, Allah'ın ve

Hız. Peygamber'in tayini ile halife olması gereğini savunmak anlamında kullanılmaktadır. Böylece bu zümreler, Hız. Ali'ye mücerret sevgi ve bağlılığın ötesinde, O'nun ve soyunun adına ayrı bir fırkalaşma hareketinin siyasi mümessilliğini de üstlenmiş olmaktadır (Fığlalı, 1990:7).

“Sözlük anlamı itibariyle Hız. Ali'ye bağlı olan kimse olarak, Kızılbaş anlamında kullanılan Alevilik kavramı, sözlük anlamının dışında; Hız. Ali'yi en üstün sahabe olarak görmek, Hız. Peygamber'den sonra O'nun, Allah'ın ve Hız. Peygamber'in tayini ile halife olması gereğini savunmak anlamında kullanılmaktadır. Böylece bu zümreler, Hız. Ali'ye mücerred sevgi ve bağlılığın ötesinde, O'nun ve soyunun adına ayrı bir fırkalaşma hareketinin siyasi mümessilliğini de üstlenmiş olmaktadırlar. Sosyolojik olarak üzerinde duracağımız husus ‘Alevilik’ kavramına yüklenen mana ve Alevilikten ne anlaşıldığıdır. Kavramın farklı şekillerde tanımlanmasının sebebi, kavramdan mı kaynaklanmaktadır, yoksa kavramı tanımlayan kişilerin idrak tarzından mı kaynaklanmaktadır? Bu soruların cevabının bulunması durumunda, Alevilikle ilgili tartışmaları sınıflandırmak da mümkün olabilecektir. ‘Alevî’ kavramının kimleri tanımlamak için kullanıldığına baktığımızda, ‘Hız. Ali'ye bağlı ve O'ndan yana olan kimse’ anlamında kullanılmakta olduğu görülmektedir.”(Dönmez, 2003:14-15)

Hız. Ali'ye inananlar, Hız. Ali'nin, Hız. Muhammed'den sonra onun tek vasii ve halifesi olduğuna inanırlar. Hız. Ali'ye inanç ve itikat olarak mensup olanlar, aynı zamanda Hız. Muhammed'e de mensupturlar. Alevilik, “Ben Ali'den, Ali bendendir. Ali'yi seven beni sever, beni seven de Allah'ı sever. Ben ilim şehriyim, Ali de onun kapısıdır. İlim şehrine varmak isteyen kapıdan girsın” hadisindeki hakikate dayanır (Eskiocak, 2009:10).

Türkiye'de yaşanan Alevilik homojen değil heterojen bir yapıya sahiptir. Hatay yöresinde yaşanan Alevilik ile Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşanan Alevilik, inanç ritüelleri ve kadının gerek bu ritüellerde gerekse toplumda yer alışı bakımından farklılık göstermektedir.

Hatay yöresinde yaşanan Alevilik, kavram olarak Nusayrilik olarak da tanımlanmaktadır. Ancak kavramın tanımı ve günümüzde yöredeki anlamı birçok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Nusayrî kavramının Alevilikle aynı anlama gelip gelmediği konusunda bilim adamları arasında bir fikir birliği bulunmamaktadır. Hatay'da yaptığımız mülakatlarda Nusayrîlik kavramını inanç önderlerine sordüğümüzda, bazı inanç önderleri buna tepki göstererek, kendilerinin Nusayrî değil Alevi olduklarını ifade etme yoluna gitmektedirler.

Bundan dolayı da biz mülakatlarımızda Nusayrîliğin yanında Alevilik kavramını da sorma yoluna gittik. Hatay’da 2005 yılında yapmış olduğumuz mülakatlarda sosyal değişim sürecinden Alevilerin nasıl ve ne ölçüde değişimden etkilendiklerini tespit etmeye çalışmıştık. “Mülakatlarda Alevilik tanımlanırken, inanç merkezli veya din eksenli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Allah’ın, Kuran-ı Kerim’i, Peygamber’i vasıtasıyla yeryüzüne indirdiğini ve Hz. Peygamber’in de bunun mücadelesini verdiği belirtilmektedir. Hz. Peygamber’den sonra, Hz. Ali ve İmamlar yoluyla, Peygamber’in mücadelesinin devam ettirildiği belirtilmektedir.” (Dönmez, 2010:217)

Anadolu Alevi-Bektaşiliğinde, inanç çerçevesinde kadınlar dervişlik makamına erişebildikleri gibi halife olarak tekkeleri yönettikleri, oralarda kendilerine bağlı pek çok müridin bulunduğu hatta dini önder durumundaki kimi ocakların da kadına bağlı olduğu görülmektedir. Ayrıca kadınlar cem esnasında erkeklerle birlikte posta oturmak ve cemin yürütülmesini sağlamak dahil bütün görevleri yerine getirmektedirler (Bahadır, 2004:4-6).

Anadolu Alevi-Bektaşilerinde kadının gerek ibadette gerekse toplumda etkin bir rol üstlenmesi eski Türk inançlarıyla temellendirilir: Anadolu Alevi toplulukları arasında Hz. Fatma şahsında kadına kutsallık izafe edilmesi, tek eşlilik, kadın erkek cemlerde birlikte ibadet edilmesi, semah yapılması, kadının posta oturması vb. ritüellerde görev üstlenmesi, kız erkek çocuğu ayrımının yapılmaması, kadın erkek eşit olarak görülmesi anlayışı, kadının sosyal hayatta erkeğin yanında aktif olarak yer alması, Alevi kadın ozanların yaygın olması eski Türk inançlarındaki uygulamalarla paralellik göstermektedir (Özcan, 2007:10).

Buna karşın Anadolu Alevi-Bektaşiliğinde de, ataerkil anlayışın sonucu olarak, tam bir kadın erkek eşitliği söz konusu değildir. Dede olmak için gerekli kriterlerin başında erkek olmanın gelmesi, cem ibadetindeki çeşitli görevlere erkeklerin getirilmesi, musahipliğin (Bektaşilikte yok) toplumun erkek üyeleri üzerinden kurulan bir bağ olması bu durumun delilleri olarak gösterilmektedir (Uyanık, 2004:5-6).

Anadolu Alevi-Bektaşiliğinde kadın erkek eşitliğinden tam olarak söz edilemese de kadının ibadette ve toplumda aktif olduğu gerçeği yadsınamaz. Buna karşın Hatay Aleviliğinde kadının ibadetteki, toplumdaki yeri ve kadına bakış açısı farklılık arz etmektedir. Bu farklılık sözde değil; sosyal hayatta ve dini uygulamalarda kendini göstermektedir. İnanç önderlerinin çoğuna göre kadın erkek eşitliği olsa da, kadının ibadette yer almayışı, erkeklerin ibadetlerini

yazdıkları defterleri kadınlardan gizlemeleri, dini bilgilerin kadına öğretilmeyişi ve kadının cahil kalması onu sosyal hayatta da geri plâna itmiştir. Arap kültürünün etkisi, o bölgede gerçekleştiği iddia edilen sosyal, siyasi baskılar ve işkenceler buna sebep olarak gösterilmektedir.

II. Hatay Aleviliğinde Kadının Yeri

1. Kadının Toplumdaki Yeri

Kadının toplum içindeki yerini tarihi süreç içerisinde değerlendirdiğimizde İslâm'dan önceki hayat tarzına bakmamız gerekiyor. En eski Türk inançlarında kadına özel bir önem verildiğini tespit etmekteyiz: “Eski Türk telâkkisine göre, hakanla hatun gök ile yerin evlatlarıydı. Güneş ana ile Ay ata onların gökyüzündeki temsilcileri idi. Hakanın mümessili olan ay ata, gökyüzünün altıncı katında, hatunun mümessili olan gün ana ise daha üstte, gökyüzünün yedinci katında idi.”(Gökalp, 1974:211) Dolayısıyla Türk mitolojisinde kadın değerli bir konumda bulunmaktaydı. “Altay silsilesinde ‘Kadın’ namını taşıyan bir dağ vardır. Bu dağın garib bir hâli var ki, dağdan havaların tebeddülünden (*değişiminde*) ağlar gibi bir ses gelir. Bu dağ Altay Türklerinde kadın hakkında söylenen birçok şâirane destanlara mevzu olmuştur. Bu destanlarda kadının sadakati muharebede maktul düşen zevcine ağlaması, Tanrı’dan kıyamete kadar ağlaması için dağ etmesi rica terennüm olur. Bu ‘Kadın Dağı’ Altay Türklerinin kadınlık şerefine ibdâ ettikleri bir âbidedir.” (Noyan, 1987:100-101) Hatta Eski Türklerde kadın tıpkı at ve demir (silah) gibi kahramanların daima yanındadır ve Kahramanın kuvvet kaynağı olduğunu görmekteyiz. (İnan, 1987:275-276) Bunun örneğini de Altay destanlarında görmek mümkündür. Bu destanlarda da kahramanlar içine düştükleri tehlikelerden ve ölümden eşleri veya kız kardeşlerinin çabaları sonucu kurtulmuşlardır. Kadının destanlardaki yeri sosyal hayattaki yerinin yansımasıdır. Kadının destanlardaki yeri, sosyal hayattaki üstün ve muhterem mevkiinin aynısıdır. Türk toplumunda kadın bazen aile reisi, fakat her zaman Türk evinin direği, erkeğinin vefalı arkadaşı, en mühim olarak da mukaddes Türk çocuklarının annesi vasfını hiçbir zaman kayıp etmemiştir. (Banarlı, 1977:33) Eski Türk toplumunda kadının konumuyla ilgili Dede Korkut Hikâyelerinde kadın güçlü bir şahsiyet olarak gösterilmektedir ve toplumun aktif bir ferdi olarak yer almaktadır. Kadınlar hikâyelerde birçok olumlu niteliklerinin yanında uğurlu, tekin, asil, cesur, akıllı, bilgili tipler, fedakârlıkları ve savaşçı yönleriyle zaman zaman kocalarını zor durumdan kurtaran eşler

olarak da işlenmektedir.(Güngör, 2001:25) Kitab-ı Dede Korkut'un önsözünde kadınlar hakkında şöyle bir paragraf vardır: "Karılar dört türlüdür. Birisi solduran soydur, birisi dolduran soydur. Birisi evin dayığıdır, birisi nice söylesen bayağıdır. Evin dayığı oldur ki, yazıdan, yabandan eve konuk gelse, er adam evde olmasa, olanı yedirir içirir, ağırlar, azizler gönderir. Ol Fatıma soyudur." (Noyan, 1987:100-101) Söz konusu hikâyelerde dikkat çeken husus, ideal Türk kadını, bazen eşine ve çocuklarına bağlı bir anne, bazen eşi için canını feda eden, savaşan bir sevgili olarak karşımıza çıkmaktadır. "Hatunlarına 'körklüm' şeklinde hitap eden Türk destan kahramanları, eşlerine saygılı davranıyor, sevgi gösteriyor ve çoğu kez, kadınlarının tavsiyelerine göre hareket ediyorlardı." (Sevinç, 1987:17) Türklerin sosyal hayatında kadın, her alanda aktif bir rol üstlenmiştir diyebiliriz. Hatta Göçebe Türkler, eski dinlerinde olduğu gibi kadın- erkek bir arada bulunuyor ve ayinlerini büyük bir vecd ve heyecan içinde, müzik ve raks (sema) ile yapıyorlardı. Bu hususu çok iyi bilen Yesevilik, Orta Asya göçebeleri arasında hızla yayılma başarısı da göstermiştir. (Eröz, 1992:10)

Alevilik-Bektaşiliğin en önemli özelliği kadın erkek eşitliğinin sık sık vurgulanması olmuştur. Hatta bu sadece söylem olarak kalmamış, ibadete de yansımıştır. "Bektâşilik'te de en önemli karakter temiz huy ve konukseverliktir. Evine gelen konuğu Hz. Ali'nin kendisi imiş gibi sayan, 'Mihman Ali'dir' ve 'Sofra Ali'nin' diyen Bektâşi kadınında bu nitelikler, bir gelenek olarak, mevcuttur ve kadın erkekle eşit haklara mâliktir." (Noyan, 1987:100) Alevilik-Bektaşilik için temel eserlerden biri olan, Velayetname'de kadın erkek eşitliğine de vurgu yapılmaktadır. "Hünkâr Hacı Bektâş Velî, Rum ülkesine yaklaşıncâ mâna âleminden Rum erenlerine, 'Esselâmü aleyküm Rum'daki erenler ve kardeşler' diye selâm verdi. Bu sırada Rum ülkesinde, elli yedi bin Rum ereni sohbetle meclisteydi. Rum gözcüsü de, Karaca Ahmed'di. Hünkâr'ın selâm verdiği, Fatıma Bacı'ya malûm oldu. Bu kadın Sivrihisar'da Seyyid Nureddin'in kızıydı, henüz evlenmemişti, meclisteki erenlere yemek pişirmedeydi. Karaca Ahmed de, Seyyid Nureddin'in müridiydi. Fatıma Bacı ayağa kalkıp Hünkâr'ın bulunduğu tarafa döndü, elini göğsüne koydu, üç kere 'Aleykümselâm' dedi, yerine oturdu." (Gölpınarlı, 1990:18) Alevi inancına göre her olgunluk seviyesine gelenin cinsiyetine bakılmadan en üst makama kadar gelebildiğinin bir başka örneği kırklar arasında kadınların da bulunmasında kendini göstermektedir. Alevi inancı içerisinde en önemli üst makam 'Kırklardır.' Orda her şey gizlilikten çıkar, gerçeğe dönüşür. Burada Hz. Ali postun sahibi Hz. Muhammed ise oradaki sıradan üyeler arasında bir kişilik

olarak tanıtılır. Orada hiçbir ayırım olmayıp Hz. Peygamber de dahil herkes eşit olup, orada hepsi birbiri ile kardeş olmuşlardır. (Yörük, 1998:119) Alevilikte, Kırklar arasında yalnız erkekler değil, kadınlar da bulunmaktadır. Bunların 23'ü erkek, 17'si kadın olup, Fatma Ana da bunlardan biridir. (Yörük, 1998:131) Bu inanç cemdeki süpürgecinin okuduğu 'biz üç bacıydık Kırklar meydanında süpürgeciydik' diye okunan Gülbanka kendini gösterir. Malatya yöresindeki Çerağ uyarmanın kadınlarca yapılmasının anlamı bu durumla ilgili olmalıdır. Kadınlar bir anlamda Fatma Ana'nın yaşayan temsilcileri olarak görülür. Bu inanç, bu yol ayardır halis bir baci, Fatma'dan urunmuş takınmış tacı' dizeleriyle dile getirilir. Hacı Bektaş Vîlayetnamesi'nde, Fatma Hatun'un büyük mürşide olduğu, yalnız genç kızlar ve kadınları değil, erkekleri de irşat etmekte olduğu anlatılmaktadır. (Gölpınarlı, 1990:18) Kadın derviş hareketinin ilginç örneklerinden birisi de Demir Baba Vîlayetnamesi'nde bahsedilen ve Bulgaristan'da tekkesi halen ayaktaki 'Kız Ana'dır. (Termen, 1998:317-322)

Öğretilerindeki bu eşit bakışa rağmen Alevi uygulamalarında tarihi süreç içerisinde sosyal etkilenmelerinin de doğal sonucu olarak arzu edilen kadın-erkek eşitliğinin olmadığını söyleyebiliriz. Bu eşitsizlikten doğan rahatsızlığın Alevi kadın şairlerinin şiirlerine yansıdığını görmekteyiz:

Bizi de halk eden Sübhan değil mi, Arslanın dişisi arslan değil mi, Söyleyin makbul-u Rahman değil mi, Ümmügülsüm, Zeynep, Leylamız vardır. (Özmen, İsmail, 1998:581)

Hatay yöresinde yaşanan Alevilik inancında kadın önemli bir yer tutmaktadır. Kadının yeri ve sosyal işlevi inanç önderleri tarafından mülakatlarda sıkça vurgulanmaktadır. Ancak, kadının rolü ve toplumdaki işlevi hususunda gençlerin bakış açısı ile inanç önderlerinin bakış açısında bir farklılık söz konusu olmaktadır. Hatay yöresinde kadının rolü hususunda, inanç önderleriyle 2005 ve 2010 yıllarındaki yaptığımız mülakatlarda ortaya çıkan durum, inanç ve toplum açısından farklı bir anlayışların ortaya çıkmasıdır. Özellikle kadına bakış açısı, her zaman sabit olarak kalmamaktadır.

Görüştüğümüz inanç önderlerinin bir kısmı, kadınla erkeğin eşit olduğunu kim gayret eder çabalarsa onun yükselebileceğini ve kim de kötü işler yaparsa onun geride kalacağını bunun bütün insanlık için geçerli olduğunu, kadına ve erkeğe göre değişmediğini, ifade ettiler.

Görüştüğümüz bir inanç önderi, "Hz. Adem ve Havva olmak üzere beşeriyetin başlangıcının bir erkek ve bir kadınla olduğunu, erkek ne kadar

özelliğe sahipse kadının da o kadar özelliğe sahip olduğunu ve kim iyiye onun iyi olacağını, kadın ve erkek olmasının fark etmeyeceğini” belirtmektedir. (İskenderun, 90 yaşında, inanç önderi) Ancak çelişkidir ki, ailesindeki kadınlarla görüşme isteğimizi belki onlar bir şey bilmezler gerekçesiyle reddetmiştir. Bazı inanç önderleri ise, kadının erkekle eşit olmadığını saklayamayacaklarını, kadının üç bakımdan erkekten eksik olduğunu, kadının toplumda pek ön plana çıkarılmadığını bunun da İslâm tarihinde Hz. Peygamberin eşi olan Hz. Ayşe’nin, Hz. Ali’ye karşı gelmiş olmasından kaynaklandığını belirtmektedirler. Aynı zamanda Hatay yöresi Aleviliğinde kadının geri kaldığını ve ihmal edildiğini bunun da, tarihi süreç içerisinde yörede yaşayan Alevilere uygulanan baskıdan kadını korumak düşüncesinden kaynaklandığını, ifade etmektedirler:

“Şimdi kadına gelince kadının bize hakkı vardır. Fakat hiç ben saklayamam ne kadar hakkı varsa yine kadın bir yönden aynı seviyeye sahip değildir. Sebebine gelince çünkü biliyorsunuz Hz Ali’ye karşı çıkan ilk kadın o ki; Hz. Peygamber’in zevcesidir. Peygamberin zevcesi olması dolayısıyla biraz böbürlendi doğrusu fazla ileri gitti. Ondan sonra Hz. Ali kadın hakkında pek çok sözler söylemiştir; siz diyor Müslümanlara, kadınları öne getirirsiniz, biliyorsunuz ki kadın eksiktir. Din bakımından eksiktir çünkü imam olamaz, dünya bakımından eksik çünkü bir kadın bir erkek kadar dik olamaz, bir de Cenab-ı Allah Kuran’da 2 kadına 1 erkek seviyesini vermiştir 2 kadının şahadeti 1 erkeğinkine eşittir. Mirasa gelince erkek iki kadının payına sahiptir. Bu böyledir bütün İslâm dünyasında bu böyledir. Sonra bu bizde çok fazla oldu doğrusu ve kadın geri kaldı. Kadın ihmal edilmiş; biz buradaki Aleviler öyle durumlar, öyle işkenceler gördük ki tarihte hesapsız.” (İskenderun, 90 yaşında, inanç önderi)

Kadının toplumdaki ve ibadetteki yerine yaşlı kuşakla genç kuşağın bakış açısında farklılıklar olduğunu, gençlerin erkeklerle kadınların eşit olması gerektiğini düşündüklerini gözlemledik. Gençler, kadının toplumdaki konumunun zaman içerisinde değiştiğini, eğitimle birlikte kadının ibadette ve toplumun her alanında erkekle aynı seviyeye gelmeye başladığını ve bu sürecin daha da hızlanacağını ifade ettiler. Bu süreci değerlendiren bir bayan öğretmen:

“Kadının tarihsel çizgisi çok değişti. Benim evdeki konumumla annemin evdeki konumu çok farklı hani ben de kadını annem de. Biraz da Aleviliğin şekline eğitim girince dini algılayış tarzıyla kadına bakış açısı da değişti. Bizde kadın ibadette gerçekten çok da işin içerisinde değil. Fakat zaman içerisinde

değişti mesela ben onların yaşamış olduğu şekilde yaşamıyorum, kabul etmiyorum.” (Samandağ, 25 yaşında, bayan öğretmen) Hatay Aleviliğinde kadının toplumdaki konumunun zaman içerisinde değiştiğini ancak nesiller arasındaki farkın sosyal hayatta devam ettiğini görüyoruz. Gençlik yıllarındaki Alevilik ile bugünü mukayese etmesini istediğimiz 80 yaşındaki bir şeyh kızının ifadeleri kadının geçirdiği sosyal değişimi destekler niteliktedir: Ben bir şeyh kızıyım rahmetli babam, bana Aleviliği öğretti. Ama bu durum bir istisna idi, diğer kadınlar o zaman pek bilmiyorlardı. Şimdiki nesiller hem şanslı hem de daha iyi öğreniyorlar. Bakınız torunum sizi hocası olarak alıp bana getirebiliyor, köyümüze gelip bizi öğreniyorsunuz. Önceden olsaydı ne siz gelebilirdiniz ne de biz bunları size anlatabilirdik. Evladım bana Alevilikte nelerin değiştiğini soruyorsun, torunum öyle söylüyor, değişen işte budur. Ben pek bilmem ama şimdi kız torunum her şeyi soruyor bizlere, biz onun yaşındayken büyüklerimizin yanında konuşamazdık hele hele Aleviliği soramazdık sadece hizmet ederdik, onu da yaşı büyük olan kadınlar yapardı. Alevilikteki yerimiz sadece bu kadardı. Şimdiki nesil buna gülüyor ama o zaman gerçektir. Şimdi kız çocuklarımız okuyup öğreniyorlar, ben onlara sorup öğreniyorum. Bana göre Alevilikte değişen bu oldu (Dönmez, 2007:10-11).

2. Kadının İbadetteki Yeri

Hatay yöresi Aleviliğinde, Anadolu Aleviliğinden farklı olarak kadın ibadette yer almaz, kadın erkek birlikte yapılan herhangi bir ibadet şekli ve erkek çocuklarına dini bilgileri öğretmek için var olan amcalık kurumuna benzer bir oluşum kadınlar için mevcut değildir. Yaptığımız mülakatlar sonucunda Hatay yöresinde yaşayan Alevi vatandaşlarımızın, kadınla ilgili diğer konularda olduğu gibi, ibadet konusunda da farklı düşüncelere sahip olduklarını tespit ettik.

Yaptığımız mülakatlarda, bölgede yaşayan bazı Alevi inanç önderlerinin eşleri hariç, diğer kadınlar, kadınların tek ibadetinin türbe ziyareti ve okunan bazı dualardan ibaret olduğunu, kendilerine bir şey öğretilmediğini sıkça ifade etmektedirler:

“Kadınların ibadet şekli bir Fatiha’yı okurlar bir kaç duayı okurlar. Bir de ziyarete giderler Fatiha’yı, duayı okurlar gelirler, başka bir şey yok. Kesinlikle kadına hiç bir şey öğretilmez. Ben bu yaşta bir Fatiha’yı bilirim bir kaç duayı bilirim başka bir şey bilmem.”(Samandağ, 55 yaşında, ev hanımı) Hatay’da

yaşayan ve Alevi olan kadınlarla yaptığımız mülakatlarda, özellikle eğitim seviyesi yüksek olan ve eğitim amacıyla şehir dışına çıkmış bulunan bayanlarla yaptığımız mülakatlarda, yörede yaşanan Aleviliğin ve inanç önderlerinin bazı uygulamalarının tartışmaya açıldığını tespit etmekteyiz.

“İslâm dünyasındaki ilk ayrılıklardan beridir Aleviler kendi başlarına yaşamaya başladığından beri dışarıda duyulmasın diye kadını din dışı tutuyorlar. Zaman içerisinde kadın ibadetten esirgenmiş. Başkasına söyler, katliamlar olur diye. Erkek çocukların amcasına gitme olayları olduğunda, kardeşlerimizin namazlarını yazdıkları defterler gizli olurdu, kimseye göstermeyeceksiniz denilirdi. Zaman içerisinde biz bir gün bulduk, baktık ki süreler dualar başka bir şey yok. Niye saklanıyor ki yani, gizli bir şey yok, neyi sakladıklarını kendileri de bilmiyorlar aslında.” (Samandağ, 30 yaşında, bayan öğretmen) Görüştüğümüz inanç önderlerinin çoğu, inanç konusunda kadın ve erkeğin eşit olduğunu, kadınların ayrı bir ibadet şeklinin olmadığını, ibadette şeklin önemli olmadığını ve kız çocuklarının dini bilgileri anne ve babalarından öğrendiklerini ifade ettiler:

“Kadınların ayrı bir ibadet şekilleri yok. Bizim toplandığımız yerlerde biz o duaları okuyorsak kadınlar evlerinde istedikleri yerlerde aynı duayı okurlar aynı abdest şeklini alırlar, aynı mükellefiyete sahiptirler. Fatıha süresi kadınlara yasak olmadığı takdirde demek bunlara hiç bir şey yasak değildir. Kızlar ibadeti babadan anneden öğrenir zaten kızlara da Kuran-ı Kerim öğretiliyor. Her dinde hak eden o geleceğe sahip oluyor, erkekler de kızlar da aynı haklara sahip. Bakarsınız ki bazı kadın hiç bir şeyi hak etmez. İbadet illa bu şekliyle yapılacak demek büyük bir hatadır. Akıllı insanlar yanında bunun hiç kıymeti yoktur, ama mutaassıp insanlar yanında öyle değil; yok illa sen şöyle yapacaksın, kibleye döneceksin derler, Kuran-ı Kerim’de Cenab-ı Allah buyuruyor ki nereye yönelirsen yönel yüce Allah’ın mübarek yüzü oradadır.” (Harbiye, 71 yaşında ,inanç önderi)

Görüştüğümüz bir Alevi inanç önderinin deyişiyle: “Kadın, kesinlikle şeytani bir varlık kötü bir yaratık değildir. Hz. Fatma, Hz. Hatice ve Hz. Zeynep gibi uluların tecessüs ettiği kutsal bir varlıktır. Mümin kadınlar, kahraman erkeklerin anaları, eşleri, kızları ve kardeşleridir. Dinimizce Allah, cenneti anaların ayağı altına sermiştir.”

Anadolu Alevi-Bektaşiliğinde kadın evliyalara rastlanırken Hatay Aleviliğinde kadın evliyaların olmadığını tespit etmekteyiz. Ayrıca kadın evliyalarımız var mı? Sorusunu yönelttiğimiz hemen herkes bunu şaşkınlıkla

karşılayarak: “Kadından evliya olur mu ki olsun”, “başka yerde var mı ki bizde de olsun”, “kadın evliya, nasıl yani”, “yok kadın evliyalarımız yok, şimdi yok önce de yoktu”, “bizde kadın evliya yok” gibi hayret bildiren ifadelerle yanıtlamayı tercih etmişlerdir.

Herkesçe kabul edilen ise, Hz. Fatma’nın, Hz. Hatice’nin, Hz. Zeynep’in, Hz. Meryem’in ve Firavunun karısı Asiye’nin kutsal kadınlar olduğu, ancak hiçbirinin Hz. Fatma seviyesinde olmadığını açıkça vurgulamaktadırlar. Ancak, kadınlarla yaptığımız mülakatlarda ise bu kutsal kadınlarla ilgili olarak pek fazla bilgilerinin olmadığını tespit etmekteyiz. Bayan öğrenciler ise bu bilgisizliğin sebebi olarak inanç önderlerini gördüklerini sıklıkla vurgulamaktadırlar.

Mülakat yaptığımız Hatay yöresindeki Alevi vatandaşlar, kendi yörelerinde kadın evliyaların olmadığı ve kadından evliya olamayacağı, ancak İslam tarihinde mukaddes kadınların olduğu ve bunların içinde en önemlisinin Hz. Fatma olduğu konusunda hemfikirler. Hz. Fatma’nın üstünlüğü konusunda yörede görüştüğümüz herkes aynı fikri paylaşıyor da, inanç önderleri hariç, diğer kişiler Hz. Fatma kimdir? Sorusuna birkaç cümleyi aşamayan cevaplar verdiler. En çok tekrarlanan şey ise; Hz. Fatma’nın gizli bir cevher, mukaddes bir cevher, kutsal bir insan olduğuydu.

Bazı inanç önderleri ise Hz. Fatma’nın velilik seviyesinde olduğunu, ancak on iki imamlara denk olabileceğini ve yeryüzünde hiçbir kadına bu payenin verilmediğini ifade ettiler:

“Velilik Allah’tan sonra peygamberlere gelir, velilik seviyesinde on iki tane imam vardır her birisi bir Peygamber seviyesine sahiptir, bu seviyeye hiç kimse sahip değildir ancak Hz. Fatma girebilir. Cenabı Allah Hz. Fatma’yı bir özellikle yarattı meselâ; Hz. Hatice anamız var, Hatice onun seviyesinde değildir. O’nun kız evlatları vardır yine hiç birisi onun derecesinde değildir. Yani ne kadınlardan ne erkeklerden hiç birisi onun seviyesinde değildir. Ancak, onun derecesinde 12 imam, Peygamberler vardır yani böyle mertebe verilmiş. Böyle kadınlar var; Meryem var, Asiye var fakat Hz. Fatma’nın seviyesinde değildir.” (İskenderun, 90 yaşında, inanç önderi)

Yörede yaşayan Alevilerle yaptığımız mülakatlarda kadının rolü hususunda, inanç esasları belirleyici etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatay yöresi Aleviliğinde türbe temizliği, bayramlardan önce ev temizliği, yemek yapımı, bayramlarda ikramda bulunmak, kurban etinin hazırlanması gibi işleri

kadın ve erkek birlikte yapar. Bu yörede ibadet yapılacak mekanın temizliği çok önemlidir. Mekânı maddi kirlerden arındırmak için her şey yıkanır, manevi temizlik içinse kelimeyi şahadet getirilerek mekan ve içerisindekiler kutsanarak temizlenir. Bu nedenle bu yerlerin temizliğini yapacak, bu işlerde görev alacak kadının da temiz olması gerekir. Bu temizlik hem maddi hem de manevi yönden tam olmalıdır. Maddi temizlik yönünden kadın, özel günlerinde veya lohusa döneminde olmamalıdır, manevi olarak da herhangi bir dedikoduya ismi karışmamış, adı kötüye çıkmamış, zina yapmamış, boşanmamış, birkaç defa evlenmemiş ve kimseye kaçmamış olmalıdır. Bu özelliklere sahip olan kadın temiz ve saftır aksi takdirde kirli ve bir nevi cezalıdır. Maddi kirlilik geçicidir ve bu durumda olan kadınlara kötü gözle bakılmaz, kadının özel günleri ve lohusalık hali geçtikten sonra her türlü işte görev alabilir, artık temizlenmiştir. Fakat manevi yönden olan kirlilik geçici değil kalıcıdır ve bu kadınlar içerisinde bir defa boşanmış olanlar ile birine kaçmış olanlar zaman içerisinde affedilebilir olsa da diğerlerinin kesinlikle affı yoktur. Toplumca kirli sayılıp dışlanan kadınlar konusunda da zaman içerisinde değişiklikler olmuştur. Daha önceleri kapalı giyinmemek ve düğünlerde oynamak toplumda ayıp sayılıp böyle kadınlara çeşitli yaptırımlar uygulanırken, şimdi bu tür davranışlar tepki görmemektedir. Hatay yöresinde yaşayan bir inanç önderinin ifadesiyle, “20 30 yıla kadar başı açık, düğünlerde oynayan kadın dini bayramlarda, kutsal gün ve gecelerde çalıştırılmazdı dışlanırdı.” (Antakya, 55 yaşında, inanç önderi) Kirli sayılan bir kadın yasağa rağmen kutsal sayılan günlerde çalışırsa onun yaptığı iş kabul görmeyerek, reddedilir. Ve bu olgu topluma öylesine yerleşmiştir ki bu tür kadınları dışlayarak cezalandırmak doğal görülür:

“Türbeye girecek olan kadın saf, temiz olacak, temiz olmayan bir kadın oraya giremez yani kendiliğinden giremez. Bizde yemek yapan kadının bir lekesi varsa, Vallahi dünyayı ver o kadının eline o yemekten tatmam kendiliğinden.” (İskenderun, 90 yaşında, inanç önderi) Hatay yöresinde inanç önderleri kadının toplumdaki rolünü değerlendirirken, inanç esasları kriter olarak alınmaktadır. Ancak gençlerin büyük çoğunluğu Aleviliğin ve toplumdaki kadının rolüne bakışın da değiştiğini vurgulamaktadırlar. Gençler, inanç önderlerinin yorumlarına ve kadına bakış açılarına farklı yorumlar getirerek, bu konuyu tartışmaya açmaktadırlar.

SONUÇ

Hatay yöresi Aleviliğinde inanç önderleriyle halktan kişilerin kadına bakış açısı farklılık göstermektedir. Toplumda ve ibadette geçmişte çeşitli sebeplerle kadının geri planda kaldığı konusunda halkın düşüncesi genellikle bütünlük arz ederken, inanç önderleri farklı bakış açılarına sahiptirler. Özellikle mülakatlarımıza katılan kadınlar geçmişte kadının toplumda ve ibadette geri planda kaldığını belirtmektedirler. İnanç önderlerinin bir kısmı ise kadının geçmişte ihmal edildiğini söylerken, diğer bir kısmı böyle bir ihmalin söz konusu olmadığını iddia etmektedirler.

Gözlemlerimize göre Hatay Aleviliğinde yaşlı kuşak içinde kadının çekingenliği ve toplumda kendini gösteremeyişi devam etmekte ve bu kuşağın kadınları toplumda ve ibadette geri planda kalmış olmalarının acısını hissetmekte, kendi deneyimleriyle cehaletlerinden pişmanlık duymaktadırlar. Genç kuşaktan kadınlar ise erkeklerin gölgesinde kalmayı kabul etmemektedirler. Ayrıca genç kuşak kadınlarının dini konulardaki kaygıları yaşlı kuşağa göre daha azdır. Nesil değiştikçe kadının toplumdaki statüsü de değişmiştir, kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesi ve ekonomik özgürlüklerine kavuşmaları onları toplumda aktifleştirmiştir.

Hatay yöresi Aleviliğinde Hz. Fatma modal şahsiyet olarak görülmesine rağmen, inanç önderleri hariç, halkın genelinin özellikle genç kuşağın Hz. Fatma hakkında fazla bir bilgi sahibi olmadıklarını gözlemledik.

Sonuç olarak Hatay Aleviliğinde geçmişte kadın ihmal edilerek geri plana itilmiştir. Özellikle ibadet konusunda gösterilen bu ihmalkârlık kadını sosyal hayatta da pasifleştirmiştir. Bunun tesirleri yaşlı ve orta kuşak kadınları üzerinde bariz bir şekilde görülürken, genç kuşakta bu tesir daha hafif olup, genç nesil bunu aşma çabası içerisinde.

KAYNAKÇA

- BAHADIR, İbrahim, “Alevi-Bektaşî İncasına Göre Kadın”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 32, 2004.
- BANARLI, Nihat Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I**, İstanbul, 1977.
- DÖNMEZ, Mehmet, “Hatay Aleviliğinde İnanç Önderlerinin İbadeti İdrak ediş Tarzları”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, Bahar 2010.

- DÖNMEZ, Mehmet, **Sosyal Bütünleşme Açısından Alevilik (Malatya Uygulaması)**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya, 2003.
- DÖNMEZ, Mehmet, “Sosyal Değişme Sürecinde Hatay Aleviliği”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 44, Güz 2007.
- ERÖZ, Mehmet, **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik-Bektaşilik**, İstanbul, 1992.
- ESKİOCAK, Nasreddin, **Alevilik nedir!**, ALİYAD, İstanbul 2009.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, **Türkiye’de Alevilik Bektaşilik**, Ankara 1990.
- GÖKALP, Ziya, **Türk Medeniyeti Tarihi II**, İstanbul, 1974.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki; Vilayetname Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş Veli, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1990.
- GÜNGÖR, Şeyma, “Dede Korkut Hikayelerinde Kocalarını Güç Durumdan Kurtaran Kadınlar”, **Kadın/ Woman 2000**, Aralık 2001, c.II, S.2.
- İNAN, Abdülkadir, “Türk Mitolojisinde ve Halk edebiyatında Kadın”, **Makaleler ve İncelemeler**, İstanbul, 1987.
- NOYAN, Bedri, **Bektaşilik Alevilik Nedir** Ankara 1987.
- ÖZCAN, Hüseyin, **Anadolu Alevi Kültüründe Kadına Bakışın Temelleri**, ICANAS 38 (bildiri olarak yer almıştır), Ankara 2007.
- ÖZMEN, İsmail, **Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi**, C. V, İstanbul 1998.
- SEVİNÇ, Necdet, **Eski Türklerde Kadın ve Aile**, İstanbul , 1987.
- TERMEN, Belkis. “Bektaşî ve Alevî Kültüründe Kadın”, **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyum Bildirileri**, Ekim 1998, Ankara, G.Ü. H.B.V. Araştırma Merkezi Yayını,1999,317-322.
- TÜRKÇE SÖZLÜK, TDK Yayınları, Ankara 2005.
- UYANIK, Zeki, “Alevilik, Aleviler ve Kadın”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 32, Ankara 2004.
- YÖRÜKHAN, Yusuf Ziya, **Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar**, T.C Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.